

KÖSZÖNTŐ

Trócsányi László
igazságügyi miniszter

Horváth Barnának, ennek a rendhagyó jogtudósnek az alakjával és munkásságával sokáig nem találkozhattam. Nem vagyok jogfilozófus sem – így tisztában vagyok vele, hogy a felkérést aligha mint a Horváth Barna tudományában jártas szaktekintély, hanem mint igazságügyi miniszter kaptam. Illett tehát külön is felkészülnöm abból, hogy ki is Horváth Barna. Annál is inkább, mivel egyetemi tanulmányaim során senki nem említette, mert valószínűleg nem említhette még a nevét sem. A hazai elfeledettséghez nyilván hozzájárult, hogy Horváth pályája zenitjén emigrálni kényszerült. Élete ugyan talán nem forgott veszélyben, de a negyvenes évek végén megfagyó légkörben az általa képviselt szellemisséggel katedrában, de még kutatási és publikálási lehetőségekben is aligha reménykedhetett.

Szinte megszoktuk, hogy magyarok külföldön lesznek naggyá. Így volt ez főleg az előző században, amikor a szellem embereinek is rendszeresen menekülniük kellett. A leghíresebbek talán a reáltudományok művelői lettek, azután a filmesek és a karmesterek következnek. A nemzetközi karriert befutó jogászok csak jóval utánuk jönnek a sorban, ami a hírnevet illeti. Mégis voltak néhányan. Ilyen volt a párizsi emigrációban élő Imre Zajtay, és a strasbourg-i Alexandre Kiss, mindketten az összehasonlító jogtörténet ill. tudomány kiválóságai. Vagy a Montrealban élő André Szabó kriminológus. Kortársaink, vagy majdnem kortársaink ők. Nagykövetként magam is ismertem külföldön élő nagy magyarokat, mint az euró atyjának nevezett, néhai Lámfalussy Sándor professzort. Olyan emberek ők, akik fiatalon, vagy kezdőként hagyták el hazájukat, így életművük adoptív hazájukban született, és eleinte nemzetközileg ismertebbek voltak, mint szülőföldjükön. Horváth Barna pályája derekán távozott Magyarországról, neve és művei a jogbölcselet világában évtizedekig mégis ismertebbek voltak külföldön, mint nálunk.

Ám vannak az életben és a történelemben apró, rejtett összefüggések és paradoxonok. Néhány ilyenre bukkantam Horváth Barna életében és munkásságában, s ezek kapcsolatot teremtenek vele, közel hozzák őt hozzám. Miniszteri programom egyik lényeges pontja volt például a kommunista fordulat után megszüntetett Kincstári Jogügyi Igazgatóság újraalapítása. Ez – úgy tűnik -, különböző okokból nem valósulhat meg. Horváth emlékiratait olvasva kiderült számomra, hogy ő egy ideig éppen ott dolgozott. Ugyanazt a Szemere utca 10. szám alatt épületet kapta meg a Magyar Tudományos Akadémia Állam és Jogtudományi Intézete. Élére a marxista Szabó Imre került, aki élesen szemben állt mindazzal, amit Horváth képviselt. Megkérdőjelezhetetlen és megfellebbezhetetlen tekintély volt; a szocialista állam- és jogelmélet mellett mást nemigen tűrt meg még az említés szintjén sem. Horváth Barna neve így tabu lett, művei indexen voltak.

A szellemi nagyságokat mestereik és tanítványaik minősítik. Horváth Barna szellemi felmenői között ott találjuk mentorát, Moór Gyulát. Moór Budapestre távoztával szegedi katedráját Horváth kapta meg. Szakmai és emberi kapcsolatuk utóbb mégis megromlott. Vitájukra azonban nem térek ki, mert erről az utánam következő előadásokban lesz szó.

Horváth Barna tanítványai között találjuk Bibó Istvánt és Szabó Józsefet, akik mindketten szegedi kötődésűek. Az utóbbi, Szabó József professzor nézetei - hangsúlyozottan nem magánemberi attitűdje - tekintetében közel állt Horváth Barnához. Szabó József a közjogi bíráskodás témájának elmélyült ismerője volt. Anglofil, szabadelvű irányultsága alighanem a nála is liberálisabb, Bibó által már-már anarchistának tartott Horváth hatására alakulhatott ki.

Szeretnék most nála, a Bibónál kevésbé ismert Szabó József alakjánál megállni egy pillanatra, mert számomra rajta keresztül vezetett az út Horváth Barnához. Szabó nevével és műveivel akkor találkoztam, amikor kandidátusi értekezésemet írtam a közigazgatási bíráskodás témájában. Szabó József *Demokrácia és közigazgatási bíráskodás* c. 1946-os munkájában hallottam először Horváth Barnáról egy lábjegyzetben, ahol Horváth Angol jogelmélet c. nagy művére hivatkozik. Érdekes végiggondolni, melyek a különbségek és a párhuzamosságok e két szellemi nagyság között.

Mindketten az angolszász jog és jogfelfogás felé tájékozódtak. Ezzel megtörték az akkoriban jellemző, elsősorban német, másodsorban francia szellemi befolyás egyhangúságát, ami a XX. század első felét nálunk jellemezte. Szabó maga írta, hogy Horváth megjelenésével „rokonszenves szemléletváltás” következett be, amennyiben behozta a köztudatba az angol és amerikai szerzőket. Ez akkoriban már nem egyszerű sokszínűséget jelentett, hanem reakció volt a német szellem és a hitleri politika nyomasztó hegemoniájára. Horváth angolszász hatásra, angolszász terminológia és felfogás szerint tanított. Egyébként a magyar és az angol magán- és közjog rokonságáról egy ideje már zajlott a vita. Elég Grosschmid Béni *Werbóczy és az angol jog* c., 1928-ban megjelent monográfiájára gondolni. Horváth és Szabó mindamelllett egy kisebbséghez tartoztak, és ennek nem csak aktuálpolitikai, hanem mélyebb okai lehettek: az ösztönös gyanakvás a német és francia gondolat mint etatista irány iránt, ami megelőzte az autoriter rezsimok I. világháború utáni megjelenését Európában. Ők a Hitlerék, Mussolinik, Gömbös Gyulák és mások hatalomra kerülése után is elvetették a tekintélyelvűséget, és megmaradtak a szabadság és a demokrácia híveinek zsigorodó táborában. A Horthy-rendszerrel kapcsolatos fenntartásaik miatt a két világháború közti időszakban egyikük sem érezhette egészen otthon magát.

Nem szellemi, de közös emberi vonásuk lehetett egyfajta konokság. Ez egyikük esetében sem jelentett könnyű személyiséget. Nézeteikből, meggyőződésükből tapodtat sem engedtek.

A kettejük habitusa és életútja közötti eltérések azonban legalább ugyanannyira érdekesekek, mint a párhuzamok. Szabó kifejezetten és vállaltan keresztény gondolkodó volt. Műveiben gyakoriak a bibliai hivatkozások. Vele ellentétben Horváth a tételes vallások iránt bevallottan közönyös. Horváth inkább egzaltált, extrovertált személyiség (emlékirataiban a negyvenes években alighanem szokatlan, zavarba ejtő nyíltsággal beszél magánéletének intim részleteiről). Nem kímél senkit: a szegedi egyetemre is pikírt megjegyzéseket tesz: a díszdoktori címetek gyűjtik, „adják-veszik” – mondja. Szabadelvű és szabadság-centrikus, de az emberi gyarlóságok iránt kevésbé megértő (gyarlóságok akkor is, most is vannak).

A háború utáni Magyarországon mindkettejük helyzete lehetetlenné vált, figyelembe véve, hogy egyikük sem hajlott semmiféle szellemi kompromisszumra. Szabó József kifejezése szerint a harmincas-negyvenes években „divattá lett a professzorok menekülése” Európa-szerte. Horváth 1949-ben hódolt be a „divatnak”, miután megtagadta, hogy támogassa Szabó Imre kinevezését, aki a hatalom jelöltje volt az ELTE Jogbölcseleti Tanszékének élére. Horváth Amerikába, Szabó a börtönbe ment – utóbbi disszidálás kísérlete miatt. Kettejük viszonyára jellemző, hogy Szabó együttérzéssel és megértéssel beszél egykori tanára döntéséről. Tőle tudjuk azt is, hogy Horváth Barna és családja sokáig nehéz anyagi

körülmények között élt a tengerentúlon. Szabó eközben itthon maradni kényszerült, miután ő és felesége kiszabadult a börtönből – hogy egy újabb, szélsőségesen etatista rendszer deklassálja és félreállítsa.

Szabó József után most végre Horváth Barna is elfoglalhatja méltó helyét a magyar jogtudomány történetében. A történelemhez való viszony generációs kérdés is. Mászt jelent a távoli múlt, amit az ember csak könyvekből, és megint mászt a közel- vagy félmúlt. Horváth Barna és Szabó József világához talán több közöm van, mint egy fiatalnak. Nekem ők nem csak történelem, hanem emlék – valamiképpen személyes akkor is, ha velük személyesen már nem találkoztam. Családi emlékek, családi történelemtudat és emlékezet révén több közöm van hozzájuk és a korhoz, amelyben éltek, mint például a Muhi-pusztai vagy a mohácsi csatához. Apámat, id. Trócsányi Lászlót az MTA már említett Állam- és Jogtudományi Intézetébe vettél fel az Igazságügyi Minisztériumból történt elbocsátása után, némi állásvesztésből adódó, létbizonytalansági időszak után¹. A sors és a történelem iróniája – vagy inkább ellentmondásossága – hogy ezt nem kis részben ugyanannak a Szabó Imrének köszönhettem, aki akkor az intézetet igazgatta, és aki a polgári jogbölcselet nagynevű képviselőit ki akarta szorítani a tudományos és egyetemi életből. Szabó Imre a kommunista rendszer egyik fő jogászaként megengedhettem magának az effajta „tehetségmentést”, ami azonban diktatúrákban soha nem lehet kockázatmentes – amint Varga Csaba kiváló cikkében megjegyzi. Ugyancsak Varga szerint Szabó Imre intézetében a tényleges kutató munkát nagyrészt polgári származású, nagyrészt még fiatal tudósok végezték. A szálakat a történelem óhatatlanul összegubancolja, amint az akkori jogtudós nemzedék szellemi genealógiáján látszik. Szabó Imre mentora például Vas Tibor holokauszt túlélő, aki viszont Horváth Barna-tanítványa volt. A világtalan, de tehetséges tudós Vas előtt ígéretes kutatói pálya állt, ám ő utóbb egyszerű sztálinista ideológussá sekélyesedett.

Horváth Barna lázadó, Bibó szerint egyenesen anarchista alkat volt, jóllehet e minősítést Bibó pejoratív él nélkül fogalmazta meg. Minden anarchizmusa mellett mégsem tudott ellenállni a determinizmus kísértésének - bár ezt azt ellentmondást talán maga sem vette észre. Ahogy élünk, úgy gondolkodunk – írja ugyanis önéletrajzában. Ez a „lét határozza meg a tudatot” vulgármarxista tételével rokon állítás. Mert legalább annyira igaz a fordítottja: úgy élünk, ahogy gondolkodunk. Minél inkább tudjuk az életet, a világot a gondolatainkhoz igazítani, és nem fordítva, annál kreatívabbak leszünk.

Érdemes megemlíteni, hogy Horváth Barnának voltak közéleti próbálkozásai. A háború után rövid ideig a Polgári Demokrata Pártban politizált. Alapvetően azonban megmaradt elméleti embernek. Talán jobb is így. Mert teoretikusnak kiváló, bár rendhagyó, zabolátlan elme volt, aki megérdemli utólagos figyelmünket.

---

¹ Másik családi vonatkozás, hogy Horváth Barna említett önéletrajzában kétszer is említi családom egy másik tagját, Trócsányi Dezsőt, a maga korában ismert jogtudóst, aki nagyapám testvére volt.